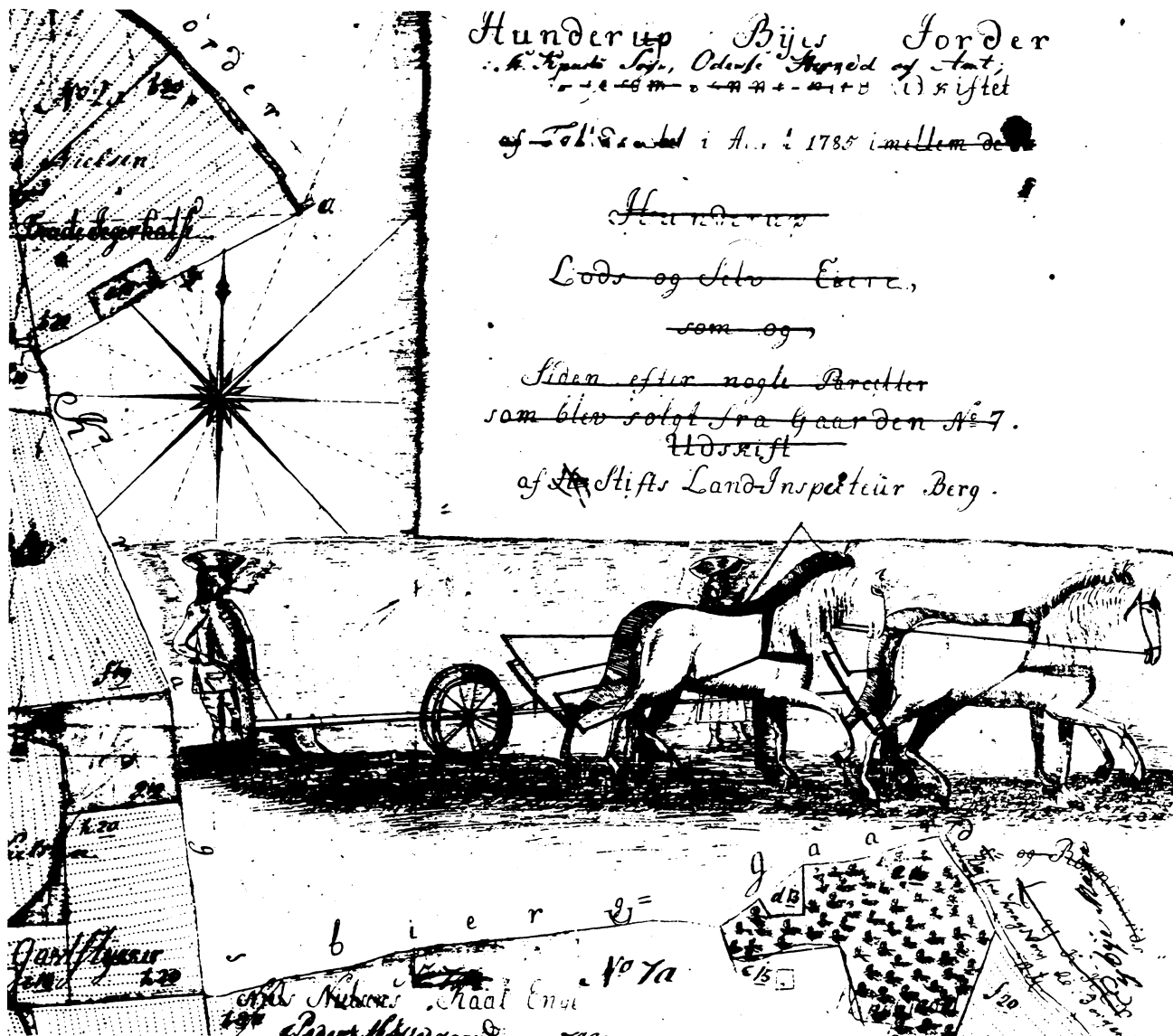

LANDSBYREGISTRERING I FYNS AMT

Historiske forhold

MARSTAL KOMMUNE

FYNS AMTSKOMMUNE

Udvalget for teknik og miljø

1983

Indhold

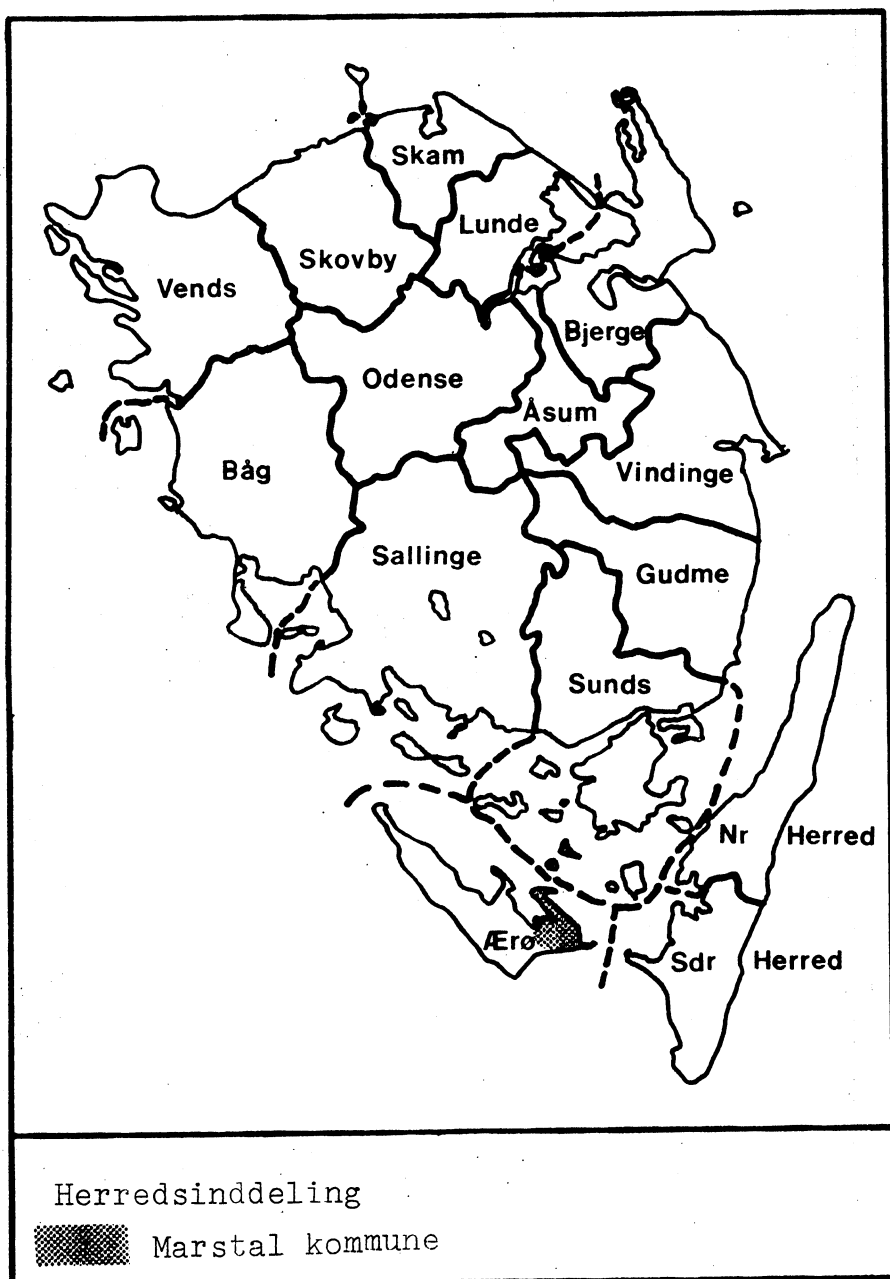
	Side.
Indledning	2
Herredsbeskrivelse	3
<u>Marstal sogn</u>	
Kraghæs	7
Marstal (Bondebyen)	19
Ommel	31

INDLEDNING

Denne rapport indeholder en undersøgelse og vurdering af de kulturhistoriske interesser i landsbyerne i Marstal kommune.

For så vidt angår en nærmere beskrivelse af undersøgelsens baggrund og tilrettelæggelse samt forklaringer til de anvendte skemaer og kort, henvises til rapporten LANDSBYREGISTRERING I FYNES AMT - FORELØBIG ORIENTERING, 1983.

ÆRØ HERRED - bebyggelsesudvikling 1500 - 1900.

Marstal kommune omfatter en del af Ærø herred. For at kunne sammenligne de enkelte landsbyers ressourcemæssige og udviklingsmæssige forhold bringes i det følgende en beskrivelse af bebyggelsesudviklingen i herredet fra år 1500 til år 1900.

ÆRØ HERRED

I forhold til den øvrige del af Fyns amtskommune indtager Ærø en absolut særstilling i kraft af at øen indtil 1867 administrativt hørte under hertugdømmet Slesvig og således befandt sig uden for kongerigets grænser.

Kildemæssigt indebærer dette bl.a., at man for Ærøs vedkommende mangler centrale kilder som matriklerne 1664, 1688 og 1844.

Beskrivelsen må derfor baseres på andre kilder, der ikke umiddelbart lader sig passe ind i det for den øvrige del af amtet anvendte analyseskema. Også bebyggelsesmæssigt er der tale om en række særtræk, som det vil fremgå nedenfor. Det skal her blot anføres, at en gård på Ærø benævnes et bol (der på Fyn betyder et småbrug) medens husmænd med jord omtales som kådnere. Disse udgør en glidende overgang til gårdklassen.

Ærø har et fladeindhold på 88 km². Fra kysten hæver terrænet sig til en bakkeryg, der strækker sig på langs af øen og når højder på 67 m. Terrænfaldene har imidlertid en meget jævn og regelmæssig karakter. Bakkelandet ophører brat ved det inddæmmede Gråsten Nor, og øst herfor ligger et lavere og mere jævnt bakket land, som tidligere kaldtes Skovlandet. Endnu i 1633 omtales "den smukke skov". Skoven, Drejbyskov, var dog allerede o. 1650 omhugget og gjort til agerland. Omkring 1800 fandtes ingen skov på øen, og de få tørvemoser var opskårne. Øen led derfor af stor brændelsmangel. På grund af befolkningspresset ansås det da for umuligt at opelske skov. Til gengæld er jordene lerede og frugtbare. Rise og Tranderup sogne har det bedste jord, omegnen af Marstal har den ringeste jord.

I økonomisk henseende var søfarten af stor betydning for øen. Omkring år 1800 havde øen ca. 200 fartøjer med en besætning på 600 mand, fiskeriet havde derimod da ringe betydning.

Søfarten gav tilmed næring til opblomstring af et bysamfund, Marstal der i størrelse omkring år 1800 overgik øens gamle købstad Ærøskøbing (henholdsvis 1450 og 1300 indbyggere). Havnebyen (i modsætning til bondebyen) Marstal begyndte formentlig som fiskeleje i 1500-tallet. I 1700-tallet startede den store opgang og i 1736 fik Marstal egen kirke og sogn (i 1744-45 fik Søby egen kirke og sogn). Der var herefter omkring år 1800 5 landsogne (Søby, Bregninge, Rise, Tranderup og Marstal) med ialt 15 landsbyer og 9 møller. De i 1500-1600-tallet anlagte 4 godser var da alle opløste. Udstykningen af godserne - for størstedelen i små parceller - foregik fra 1761-71.

Omkring 1800 var den største gård på øen hovedparcellen af Gravensten gods på ialt 110 tdr. sæde-land.

De Ærøske landsbyer udskiftedes i 1776 og ved en deklaration i 1787 fik samtlige fæstere fri ejendomsret til deres gårde. Adskillige gårde blev udflyttede, og en del huslodder bebyggedes. I Bregninge og Søby sogne fik bønderne imidlertid samlet deres jorder på 3-4 steder. Omkring år 1800 klagede man over, at udparceleringen af gårde og sammenlægningen af andre forstyrrede den lighed, det vil sige egaliserings af gårdstørrelserne, som var tilvejebragt ved udskiftningen.

I 1231 var stort set hele øen kongens private gods, som imidlertid senere ved arv kom til markgreverne fra Brandenburg. I 1410 erobredes øen af den danske konge. I 1500-tallet fungerede Ærø som livgeding (enkeforsørgelse) for Christian III's dronning Dorothea, men i 1564 kom Ærø og Als til hertug Hans d. Yngre. Han erhvervede i 1584 de resterende 65 kronfæstegårde på øen og samlede efterhånden alt adels- og kirkegods, således at øen blev én samlet hertugelig besiddelse. Hertug Hans oprettede 3 hovedgårde på øen, der hermed blev inddelt i 3 godslen: Gudsgave (Gottesgabe) med Marstal sogn, Gråsten (Gravensten) med Rise og Tranderup sogne samt Søbygård med Bregninge og Søby sogne. Sønnen oprettede yderligere godset Vodrup i 1624. Oprettelserne medførte nedlæggelsen af bebyggelserne Vodrup, Drejby og Trovslykke samt inddragelsen af en del jorde og gårde fra nabolandsbyer. De 4 hovedgårde beslaglagde i 1700-tallet et samlet areal svarende til 50 bøndergårde. I 1634 blev Ærø ved et skifte delt i 4 arvedele. I 1724 og 1749 erhvervede kronen atter hele øen. Overgangen til selveje skete allerede i 1787 i forbindelse med en deklaration. De 4 hovedgårde var allerede da udstykkede.

Ud fra et skattemandtal kan antallet af jordbrug på øen i 1483 opgøres til 359, heri er dog utvivlsomt indregnet en række kådnere. I 1627 umiddelbart efter de 4 godsers oprettelse kan antallet af gårde opgøres til 268 hvortil kom 83 kådnere, ialt 351 brug. Formentlig mangler de jordløse huse, eller i hvert fald en del heraf i denne opgørelse. Der er næppe tvivl om, at der er sket en markant nedgang i gårdtallet fra 1483-1627. Dels er der tale om 4 hovedgårdsoprettelser, og dels omtales i 1627 adskillige øde gårde, der drives under andre brug. Nedgangen kan skønsomt sættes til et halvt hundrede gårde. I 1706 var gårdtallet faldet til 251 medens der nu var 204 huse. Også denne reduktion synes at kunne forklares i forbindelse med gennemførelsen af egaliseringer, der mindskede gårdtallet. Som følge af udparcelleringen af godserne var gårdtallet i 1803 steget til 284, medens husestallet nu var 418. I 1868 var der 312 gårde og 800 huse og i 1903 var antallet steget til 344 gårde og 1273 huse. Samtidig steg befolkningstallet fra 4835 i 1803 til 6349 i 1845 og 7850 i 1901.

Gårdene på Ærø var forholdsvis små. Omkring år 1800 typisk på 30 tdr. land. I forbindelse med godsernes oprettelse på øen satte en strøm af egaliseringer ind, hvorved altså gårdene i den enkelte landsby gjordes lige på jord og afgifter. I 1627 var 5 (Kragenæs, Marstal, Ommel, Stokkeby og Sødeby) af de 15 landsbyer på øen egaliserede. Omkring år 1700 var der tilkommet yderligere 8 (Vr. Bregninge, Skovby, Dunkær, Olde, St. Rise, Tranderup og Vindeballe) således at kun Øster Bregningen og Leby nu var uegaliserede. En sidste egaliseringsbølge synes foretaget ved udskiftningen.

Omkring år 1800 noteredes det, at både huse og gårde byggedes af egetømmer og brændte sten, og at mange gårde bestod af én længe, således om det er typisk for flere af øerne i Det Sydfynske Øhav. Nye gårde byggedes dog på denne tid som trelængede.

KRAGNÆS

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
-----------------	-----------------------	----------------------------	-------------------------

Navn: Kragenæs	Navnetype: -næs
--------------------------	---------------------------

Bemærkninger:

Kragenæs er nævnt første gang 1514 i formen "Kragegnig". Forleddet er snarest fuglenavnet krage. Efterleddet er naturnavnet næs.

Anlægstype: Rydningssby	Anlæggelsestidspunkt: Middelalder
-----------------------------------	---

Bemærkninger:

En rydningsby er anlagt efter forudgående skovrydning på stedet.

Historiske tildragelser:

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten Slynget vejby.

Bygaden har form af et T, hvor der går en slynget vej mod syd fra den øst-vest-gående vej. Byens gårde og huse ligger dels i en tæt række langs den øst-vest-gående vej, dels spredt i klumper langs den syd-gående vej.

b. Placering i forhold til by-marken

- centralby   agerorientering   skovoriering   åorientering
 randby   engorientering   kystorientering

c. Udskiftning

år: 1779   figur: Blokudskiftning, store uregelmæssige blokke.

d. Udflytning

- ved udskiftningen 2 gårde.
 efter udskiftningen 6 gårde.
 Flyttet øst for byen.

ØKONOMI

a. Vangesystem

driftssystem:

rotation:

vangeantal:

b. Ressourceområdets sammensætning

landskabsform: G. Sydfyn. Moræneflade.

jordbund: Overvejende moræneler. Store områder med smeltevandssand, saltvandstørv og ferskvandstørv mod NV.

naturlig afgrænsning: Til alle sider undtagen mod S.

overvejende

overvejende ager med større indhold af eng og kyst.

blandingsøkonomi med

Eng langs alle ejerlavsgrenser undtagen mod S.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

 velbevaret opløst delvis bevaret opløst og nybebygget

Over halvdelen af de på udskiftningstiden liggende gårde er sandsynligvis flyttet ud. Der er sket en større nybebyggelse på de gamle tomter og i øvrigt langs vejnettet i byen. Vejnettet er udvidet i den nordlige del af byen, hvor der er ført en vej rundt om en nyere bebyggelse nord vest, men ellers er det velbevaret. En del af toftestrukturen er bevaret i form af afgrænsningen by-mark.

b. Skelsystem

 vangesystemets hegn udskiftningshegnene intet af betydning

En stor del af udskiftningshegnene.

c. Ressourceområde

 større engareal større skovareal uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald større overdrevarsareal størsteparten opdyrket

En nyere bebyggelse opstået omkring de udflyttede gårde ved Rolpestedet.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
-----------------	-----------------------	----------------------------	-------------------------

STATISTIK

Areal: 284 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868	1868	1775	1868	1903
				47			
Bebyggelsesenheder:							
	1483 ¹⁾	1533	1627-28	1706	1775	1868	1903
Gårde:	(47)	11	10	10	13	19	18
Huse:			8	10			
Huse m/ jord:					20	32	33
Huse u/ jord:					-	22	58
I alt:	(47)	11	18	20	33	73	109
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.	5-8 tdr. htk.	8- tdr. htk.	Gennemsnit			
(100%) 1706							
(100%-1:2) 1775							
(95%) 1868	18	1	-	2,0			
(94%) 1903	17	1	-	2,0			
Folketal:							
	1769	1870	1901				
Voksne:	77	237	315				
Børn:	74	137	152				
I alt:	151	374	467				

1) En del af bebyggelsen "Nye Holte".

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
-----------------	-----------------------	----------------------------	-------------------------

	Besiddelsesforhold: Selvejere:		Kronen:		Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1706					10	10		
1868	19	54						
1903	18	91						

Udviklingsbeskrivelse:

Det 284 ha store ejerlav takseredes i 1868 til 47 tdr.htk. Ejerlavet udgør, som navnet indicerer, et næs, selvom dette i dag er tilsløret ved inddæmningen af Gråsten Nor. Byen er formentlig anlagt efter skovrydning i middelalderen.

I 1483 kaldes området "Am Holte", det vil sige ved skoven. Muligvis har hovedgården Gudsgave (Gottesgabe) gjort indhug i ejerlavet.

Krag næs blokudskiftedes i 1774 og siden er 8 gårde udflyttet.

Krag næs hørte under det hertugelige gods og lagdes sidst i 1500-tallet under den nuoprettede hovedgård Gottesgabe. Byen var allerede egaliseret i 1627 og bestod da af 10 gårde og 8 huse med jord. Overgangen til selveje skete i 1787.

Antallet af gårde lå fra 1533-1706 på 10-11 og steg herefter til 19 i 1868. Antallet af huse var allerede højt i 1775. Hus- og befolknings-ekspansionen i det 19. årh. var særdeles markant.

Gårdene var i 1878 i gennemsnit meget små som følge af den voldsomme udparcellering. Byen var allerede egaliseret i 1627, men egaliseringen forstyrredes ved udparcelleringen. I 1803 bestod Krag næs af 1 hel gård, 2 trekvarte gårde, 12 halve og 2 kvarte gårde samt 26 huse.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

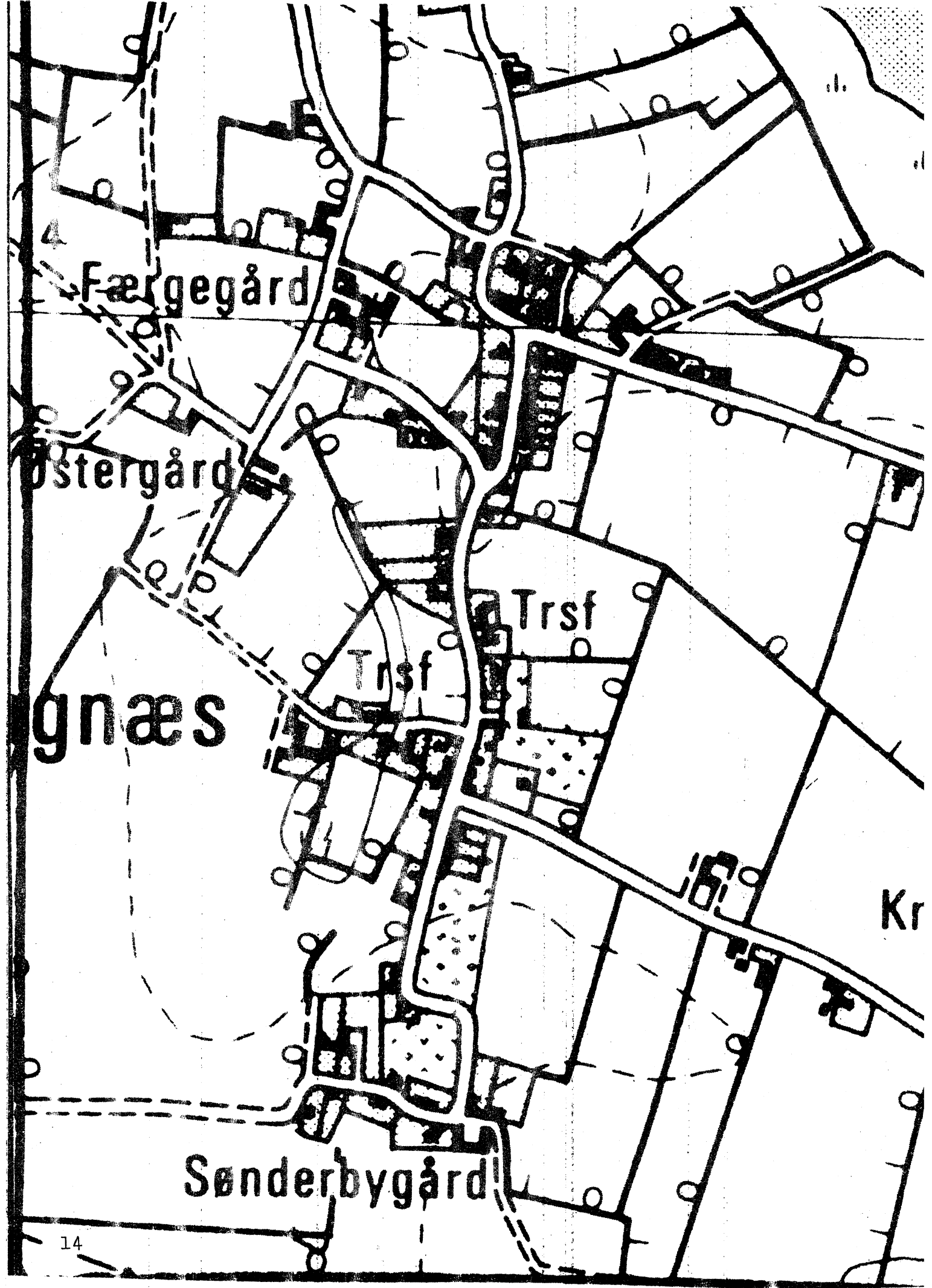
Sammenfattende vurdering: Ingen
interesse: Interesse: Stor
interesse: Særlig
interesse: **Landsbytypologisk vurdering: Interesse.**

1. Anlægstype. Den middelstore skovrydningsby er centralplaceret og har agerorientering. Anlæggelsen er sket i (sen) middelalder. Ejerlavet udgøres af et næs, men dette indtryk sløres ved inddæmninger af Gråsten Nor. Byformen er slynget vejby. Det er muligt, at der ved oprettelsen af Gudsgave er gjort et mindre indhug i ejerlavet.
2. Udviklingstype. Byen lagdes sidst i 1500-tallet under det nyoprettede nabogods Gudsgave og egaliseredes inden 1627. Overgangen til selveje fulgtes af markant ekspansion.

Sammenfattende drejer det sig om en almindelig og typeren anlægstype med få udviklingsmæssige karakteristika.

Relikt-vurdering: Interesse.

1. Bytomten er opløst og nybebygget.
2. Kulturlandskabet har bevaret en stor del af udskiftningshegnene.
3. Særlige relikter: -
4. Arkæologiske interesser: min. 1 frilagt gårdtomt.

Færgegård

Østergård

gnæs

Trsf

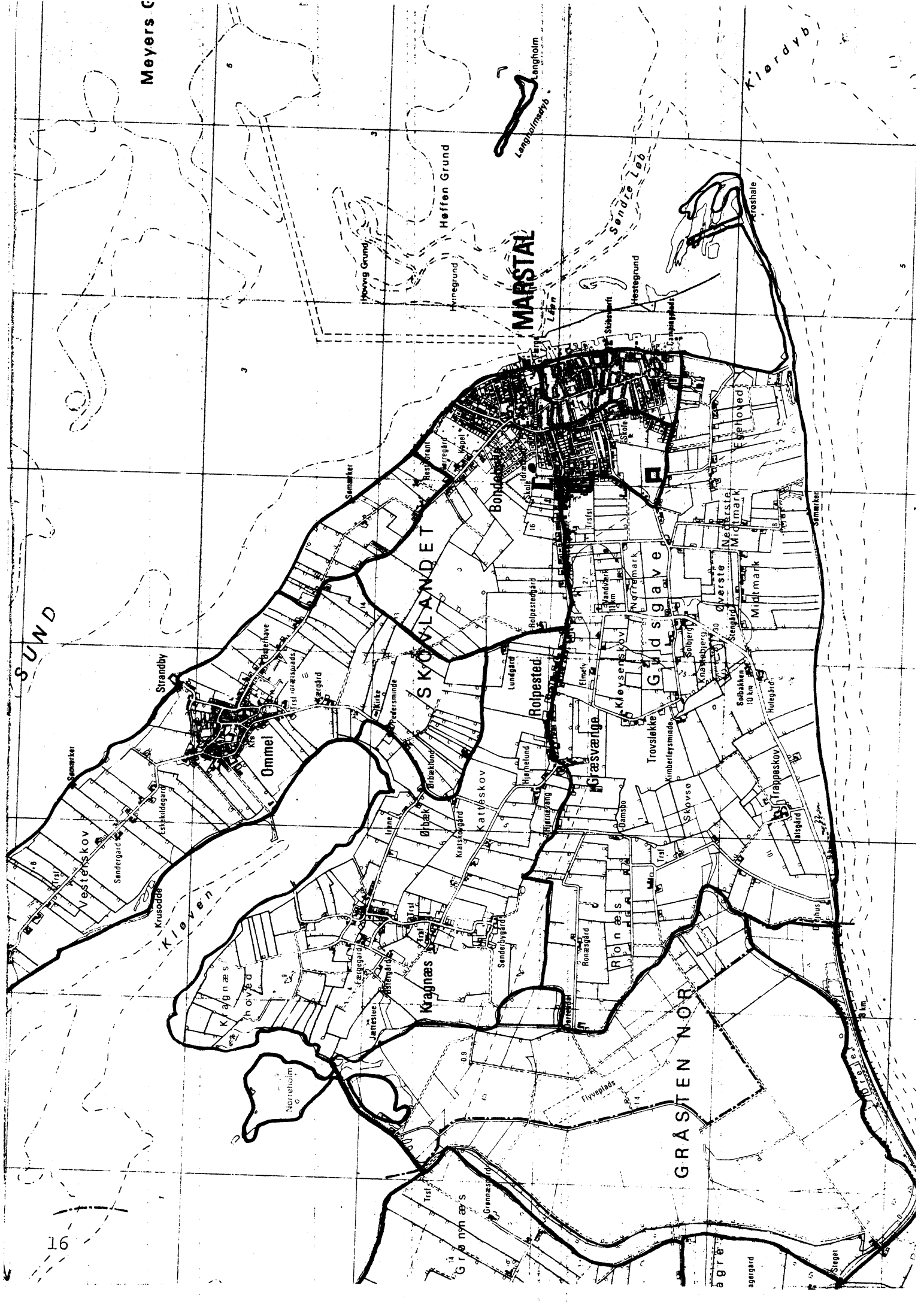
Trsf

Sønderbygård

Kr

Meyers C

SUND

MARSTAL

SKOVLANDET

GRASTEN NOR

Ommel

Krajnæs

Rolpested

Græsverge

Guldsø

Øverste

Nederste

Midmark

Vesterskov

Strandby

Østmark

Katteskov

Hjertelund

Grønåsen

Rønæs

Troslekke

Kløverskov

Kimberleysmønde

Skovso

Søbjerg

Søbjerg

Søbjerg

Søbjerg

Søbjerg

Søbjerg

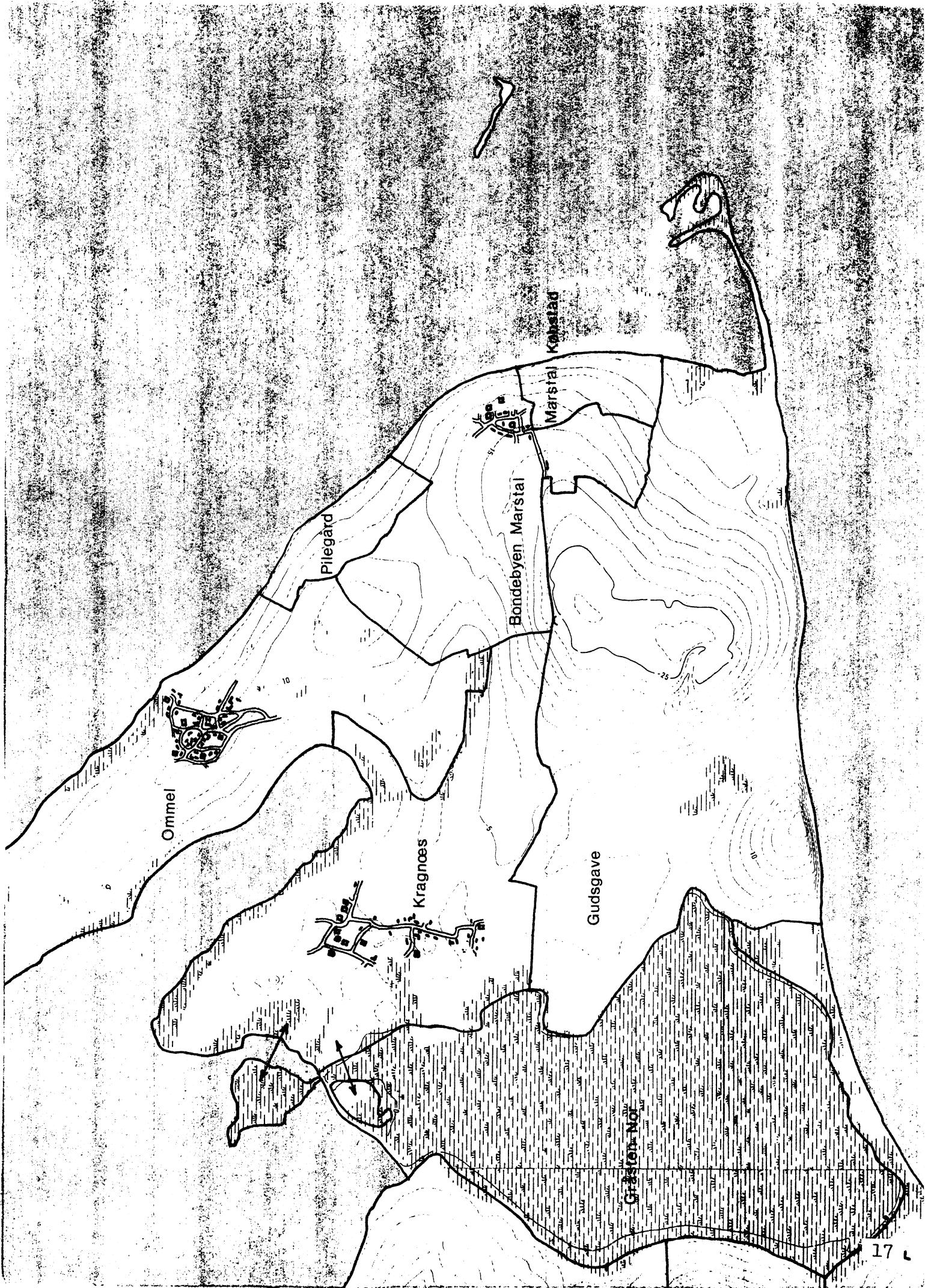
Søbjerg

Søbjerg

Søbjerg

Søbjerg

Søbjerg

**MARSTAL
(BONDEBYEN)**

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
-----------------	-----------------------	----------------------------	-------------------------

Navn: Marstal	Navnetype: -
-------------------------	------------------------

<p>Bemærkninger:</p> <p>Navnet er nævnt første gang 1514 i formen "Maerstall". Ordet er identisk med glda. navneord "mar(a)-stall", som betyder hestestald.</p>
--

Anlægstype: Rydningssby	Anlæggelsestidspunkt: Middelalder
-----------------------------------	---

<p>Bemærkninger:</p> <p>En rydningsby er anlagt i middelalderen efter forudgående skovrydning på stedet.</p>

<p>Historiske tildragelser:</p>
--

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten Reguleret vejby.

Af byens 7 gårde ligger 5 ret regelmæssigt på begge sider af den nord-syd-gående vej, mens to gårde ligger sydøst herfor på vej ned mod kysten (den ene en færgegård). Husene ligger spredt mellem gårdene.

b. Placering i forhold til by-marken

centralby   agerorientering   skovoriering   åorientering
 randby   engorientering   kystorientering
 Op til kysten - lige syd for byen ligger Marstal Handelsplads.

c. Udskiftning

år: 1772   figur: Blokudskiftning, store ret uregelmæssige blokke i figur.

d. Udflytning

ved udskiftningen
 efter udskiftningen 2 gårde.

ØKONOMI

a. Vangesystem

driftssystem:

rotation:

vangeantal:

b. Ressourceområdets sammensætning

landskabsform: G. Sydfyn. Kuppelbakker.

jordbund: Overvejende moræneler.

naturlig afgrænsning: Mod Ø, ellers ikke.

overvejende ager.

overvejende med større indhold af

blandingsøkonomi med

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

 velbevaret opløst delvis bevaret opløst og nybebygget

Ca. 5 ud af 7 gårde på udskiftningstiden bevaret inde i byen, men der er sket en vældig nybebyggelse uden om de gamle gårde, hvorved dens karakter af "bondeby" er ved at gå tabt. Hovedstrukturen i vejnettet er uforandret, men på grund af det nye byggeri er der lavet en del nye veje. Toftesystemet opløst.

b. Skelsystem

 vangesystemets hegn udskiftningshegnene intet af betydning

En stor del af udskiftningshegnene.

c. Ressourceområde

 større engareal større skovareal uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald større overdrevsareal størsteparten opdyrket

En del områder omkring den gamle bydel er nybebyggede.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
-----------------	-----------------------	----------------------------	-------------------------

STATISTIK

Areal: 181 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868	1903			
			28				
Bebyggelsesenheder:							
	1483 ¹⁾	1533	1627-28	1706 ³⁾	1772	1868	1903
Gårde:	(47)	6	11	7	7	7	11
Huse:			27	33			
Huse m/ jord:					4	16	12
Huse u/ jord:					1	23	167
I alt:	(47)	6	38	40	12	46	190
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
		1-4 tdr. htk.	5-8 tdr. htk.	8- tdr. htk.	Gennemsnit		
(100%) 1706							
(100%) 1772							
(86%-1:2) 1868		6	1	-	3,1		
(91%) 1903		11	-	-	2,4		
Folketal:							
		1769 ²⁾	1870	1901			
Voksne:		487	158	391			
Børn:		292	89	197			
I alt:		779	247	588			

1) En del af bebyggelsen "Nye Holte"

2) Incl. handelspladsen

3) Mellem 1706 og 1772 er Marstal handelsby udskilt.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
-----------------	-----------------------	----------------------------	-------------------------

	Besiddelsesforhold: Selvejere:		Kronen:		Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1706		6			7	27		
1808	7	39						
1903	11	179						

Udviklingsbeskrivelse:

Det 181 ha store ejerlav takseredes i 1868 til 28 tdr.htk. Området kaldes endnu i dag Skovlandet og i 1483 benævnes bebyggelsen "am Holte". Endnu i 1633 omtales "den smukke skov", men omkring 1650 var den omhugget og gjort til agerland under Gudsgave. Marstal er således opstået som rydningsby. Da hovedgården Gudsgave oprettedes sidst i 1500-tallet nedlagdes bebyggelserne Drejby og Trovslykke, ligesom der formentlig er gjort et indhug i Marstal ejerlav. Havnebyen Marstal er formentlig begyndt som fiskerleje i 1500-tallet. I 1627 var der usædvanligt mange huse i Marstal formentlig i forbindelse med fiskerlejet. I løbet af 1700-tallet voksede Marstal fiskeleje til et egentligt søfarts- bysamfund af købstadskarakter. Byen fik egen kirke i 1736. Marstal by udsondredes i forbindelse hermed fra "Bondebyen Marstal". Af ejerlavet er endvidere udparcelleret Pilegård.

Marstal blokudskiftedes i 1772 og siden er 2 gårde flyttet ud.

Marstal lagdes sidst i 1500-tallet under det nuoprettede nabogods Gudsgave, og byen var allerede egaliseret i 1627. Gudsgave nedbrændte i 1767 og hovedgården udparcelleredes. Overgangen til selveje skete i 1787.

Muligvis er antallet af gårde i 1533 fejlagtigt lavt. Fra 1627 til 1706 nedsattes gårdtallet fra 11 til 7 i forbindelse med en ny egaliserings. I 1627 var der 3 helgårde og 3 halvgårde, hvilket i 1706 blev til 7 helgårde. Mellem 1868 og 1903 steg gårdtallet atter til 11. Antallet af huse er meget højt i 1627 og 1706, hvor fiskerlejet Marstal er inkluderet. I det 19. årh. stiger hus- og befolkningstal voldsomt i forbindelse med Bondebyens inddragelse til forstadsbebyggelse.

Gårdene var i 1868 ret små. Byen var klassevis egaliseret i 1627, og inden 1706 gennemførtes en egaliserings på ét hartkornsniveau.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

Sammenfattende vurdering: Ingen
interesse: Interesse: Stor
interesse: Særlig
interesse: **Landsbytypologisk vurdering: Stor interesse**

1. Anlægstype. Den lille skovrydningsby er randplaceret i sit ejerlav og har kystorientering. En del af byen udviklede sig i 1700-tallet fra fiskeleje til søfartsby og fik egen kirke. Sidst i 1500-tallet oprettedes hovedgården Gudsgave, der har gjort et mindre indhug i ejerlavet. Bondebyen Marstal (i modsætning til købstaden) er en reguleret vejby.
2. Udviklingstype. Byen lagdes sidst i 1500-tallet under det nyoprettede gods Gudsgave og egaliseredes 2 gange inden 1706. Overgangen til selveje ledsagedes af markant vækst.

Sammenfattende drejer det sig om en forholdsvis almindelig og typeren anlægstype med flere specielle udviklingsmæssige karakteristika.

Relikt-vurdering: Interesse.

1. Bytomten er delvis bevaret, men afgørende præget af nybebyggelse.
2. Kulturlandskabet har bevaret en stor del af udskiftningshegnene.
3. Særlige relikter: kirke.
4. Arkæologiske interesser: -

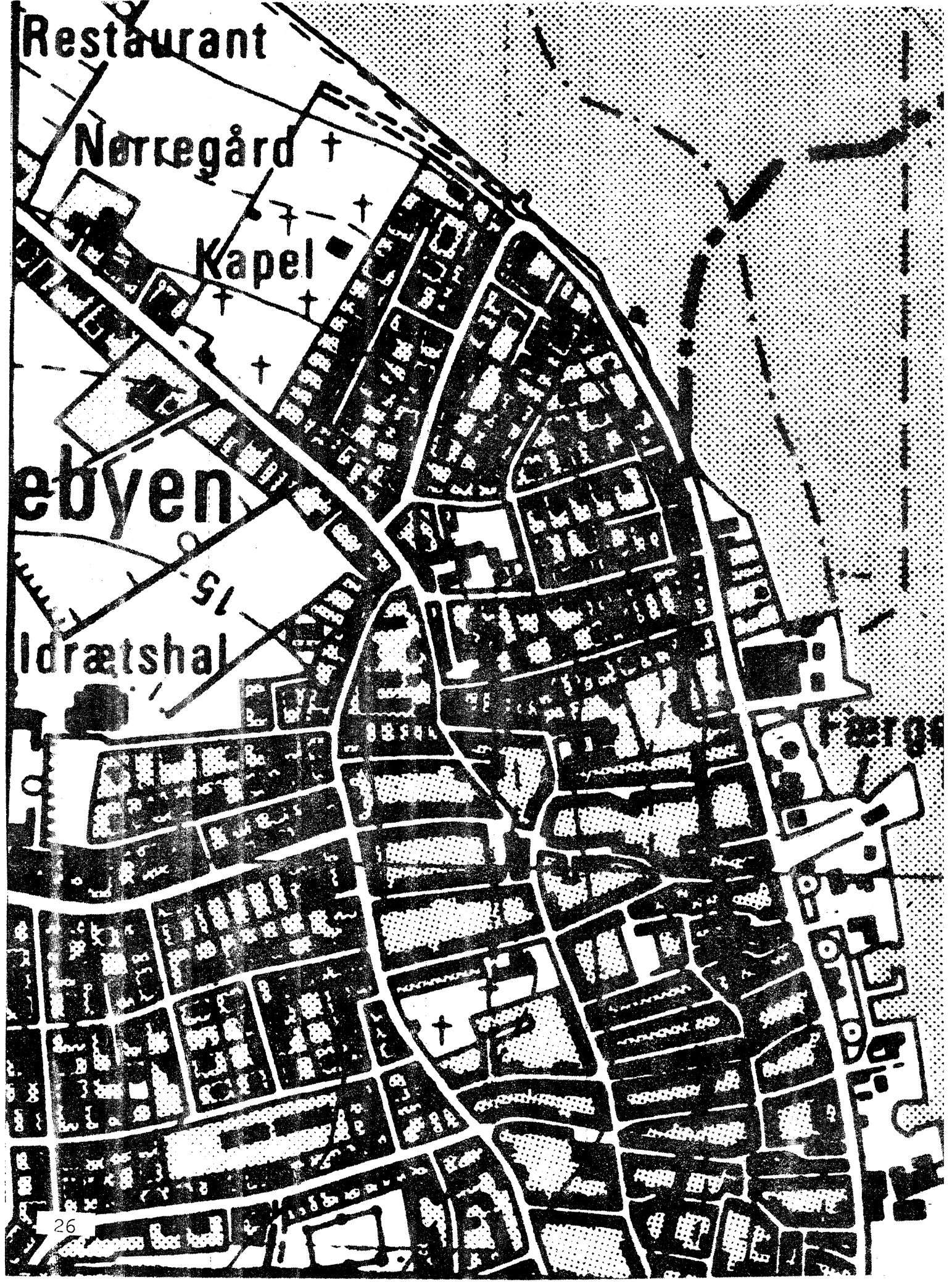
Restaurant

Nørregård †

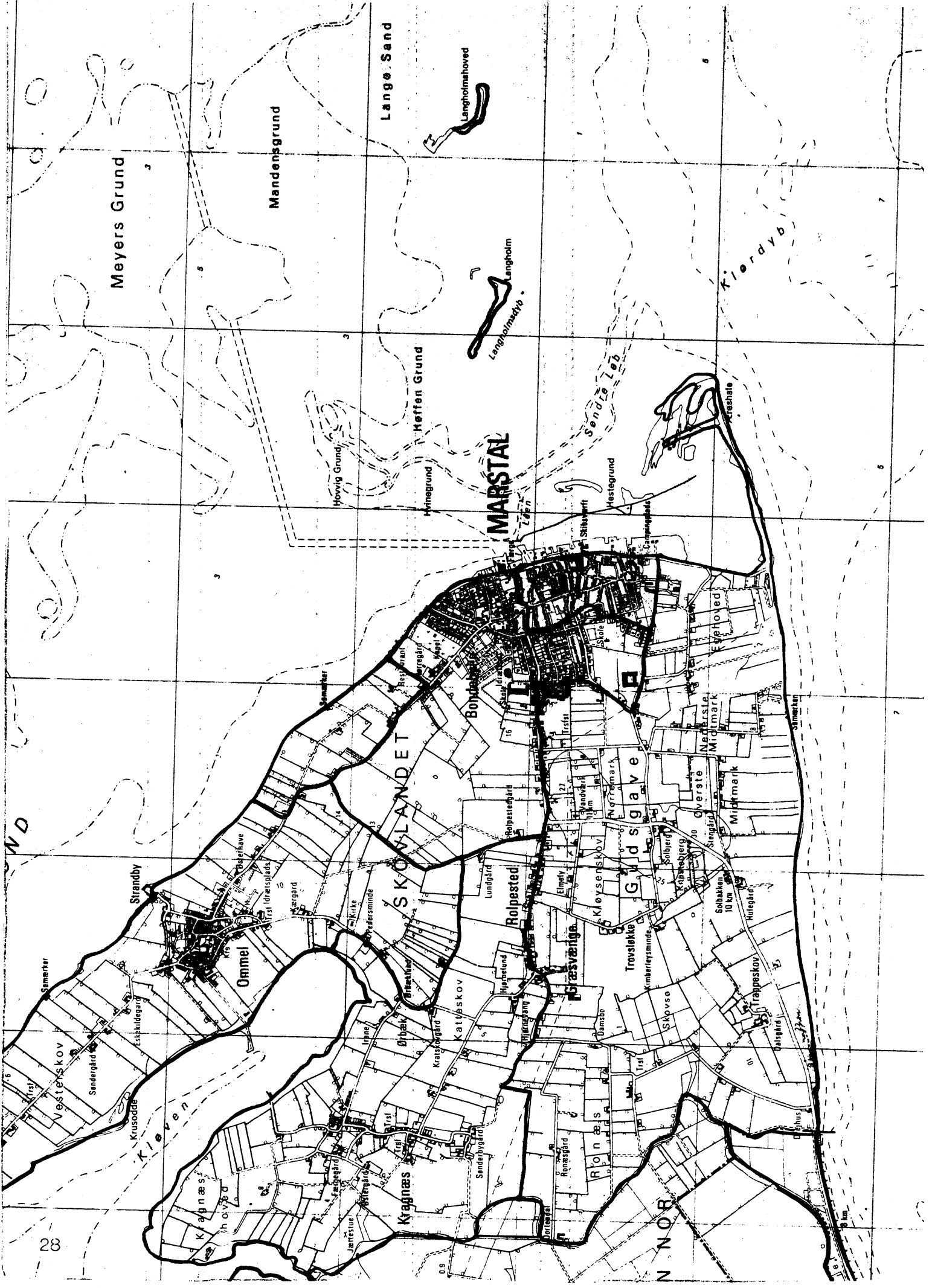
Kapel †

ebyen

15
Idrætshal

ND

N NOR

OMMEL

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
-----------------	-----------------------	----------------------------	-------------------------

Navn: Ommel	Navnetype: -
-----------------------	------------------------

Bemærkninger:
Navnet er nævnt første gang 1486 i formen "ommel". Muligvis er ordet dannet ved en sammensætning af de to glda. navneord "om", tone, klang, og "wal(1)", kilde.

Anlægstype: Rydningsby	Anlæggelsestidspunkt: Middelalder
----------------------------------	---

Bemærkninger:
En rydningsby er anlagt i middelalderen efter forudgående skovrydning på stedet.

Historiske tildragelser:

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten Forteklyngeby (!)

Byens gårde og huse ligger henholdsvis uden og inden for den store for-
te der er gennembrudt af interne veje i byen (der er kun to veje der fø-
rer til byen, begge sydfra). Gårdene og husene ligger ikke regelmæssigt,
men er spredt rundt i byen. I den nordøstlige ende ligger dog to gårde
og 5 huse langs en vej ned mod stranden.

b. Placering i forhold til by-marken

- centralby   agerorientering   skovoriering   åorientering
 randby   engorientering   kystorientering

c. Udskiftning

år: 1773   figur: Blokudskiftning, store og små ret uregelmæssige blok-
ke.

d. Udflytning

- ved udskiftningen
 efter udskiftningen 20 gårde.
 Flyttet ud i hele ejerlavet.

ØKONOMI

a. Vangesystem

driftssystem:

rotation:

vangeantal:

b. Ressourceområdets sammensætning

landskabsform: G. Sydfyn. Kuppelbakker og naturskabt marint formand ved
Ommels Hoved.

jordbund: Overvejende moræner.

naturlig afgrænsning: Til alle sider (kyst) undtagen mod S.

- overvejende ager
 overvejende med større indhold af
 blandingsøkonomi med

Små spredte engarealer i ejerlavet - kystadgang.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
----------	----------------	---------------------	------------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

 velbevaret opløst delvis bevaret opløst og nybebygget

Kun enkelte gårde tilbage i landsbyen, som er præget af nybyggeri på de gamle tomter. Men alt nybyggeri er stort set holdt inden for den gamle landsbys rammer, hvor også det forforteklyngebyen karakteristiske vejnet er intakt. Men toftesystemet er stærkt opdelt.

b. Skelsystem

 vangesystemets hegn udskiftningshegnene intet af betydning

En stor del af udskiftningshegnene.

c. Ressourceområde

 større engareal større skovareal uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald større overdrevarsareal størsteparten opdyrket

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
-----------------	----------------	---------------------	------------------

STATISTIK

Areal: 355 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868	1903			
			58				
Bebyggelsesenheder:							
	1483 ¹⁾	1533	1627-28	1706	1772	1868	1903
Gårde:	(47)	23	15	14	21	21	22
Huse:			20	20			
Huse m/ jord:					16	26	35
Huse u/ jord:						61	158
I alt:	(47)	23	35	34	37	108	215
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.	5-8 tdr. htk.	8- tdr. htk.	Gennemsnit			
(100%) 1706							
(100%-1:2) 1772							
(100%) 1868	21	-	-	2,0			
(100%) 1903	22	-	-	1,9			
Folketal:							
	1769	1870	1901				
Voksne:	106	375	585				
Børn:	95	253	246				
I alt:	201	628	831				

1) En del af bebyggelsen "Nye Holte".

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
-----------------	-----------------------	----------------------------	-------------------------

	Besiddelsesforhold: Selvejere:		Kronen:		Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1706					14	20		
1868	21	87						
1903	22	193						

Udviklingsbeskrivelse:

Det 355 ha store ejerlav takseredes i 1868 til 58 tdr.htk. Hele området kaldes endnu Skovlandet og Ommel er formentlig anlagt på halvøen i forbindelse med skovrydning i middelalderen. Hele området kaldes i 1483 "am Holte". Af ejerlavet er delvis udparcelleret Pilegård. I 1706 gav alle gårdene i Ommel afgifter af en ødegård, kaldet Pilegård.

Ommel blokudskiftedes i 1772 og siden er 20 gårde udflyttet.

Bebyggelsen lagdes sidst i 1500-tallet under det nyoprettede gods Gudsgave, og byen var allerede egaliseret i 1627. Gudsgave nedbrændte 1767 og hovedgården udparcelleredes. Overgangen til selveje skete i 1787.

Antallet af gårde synes faldende fra 1533 til 1627. Fra 1706-1772 satte en ny stigning ind, og herefter fastholdtes niveauet frem til 1903. Hus- og befolkningsvæksten i det 19. årh. er særdeles markant, og Ommel forvandlede efterhånden til bymæssig bebyggelse. I 1894 fik Ommel filialkirke.

Gårdene var i 1868 meget små. Byen egaliseredes allerede inden 1627, men i forbindelse med overgangen til selveje skete en delvis opløsning. I 1803 bestod Ommel af 23 gårde, heraf 5 hele, 2 trekvarte, 14 halve og 2 kvarte, samt 15 huse.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Marstal	Sogn: Marstal
-----------------	-----------------------	----------------------------	-------------------------

Sammenfattende vurdering: Ingen
interesse: Interesse: Stor
interesse: Særlig
interesse: **Landsbytypologisk vurdering: Interesse.**

1. Anlægstype. Den store skovrydningsby er centralplaceret og har agerorientering. Byformen er forteklyngeby. Ejerlavet udgøres af en smal halvø. Af ejerlavet er Pilegård delvis udparcelleret.
2. Udviklingstype. Byen lagdes sidst i 1500-tallet under det nyoprettede gods Gudsgave og egaliseredes inden 1627. Overgangen til selveje ledsagedes af markant vækst, der bragte Ommel frem til status af bymæssig bebyggelse.

Sammenfattende drejer det sig om en almindelig og typeren anlægstype med enkelte udviklingsmæssige karakteristika.

Relikt-vurdering: Interesse.

1. Bytomten er opløst og nybebygget.
2. Kulturlandskabet har bevaret en stor del af udskiftningshegnene.
3. Særlige relikter: filialkirke fra 1894.
4. Arkæologiske interesser: -

Strandby

Ommel

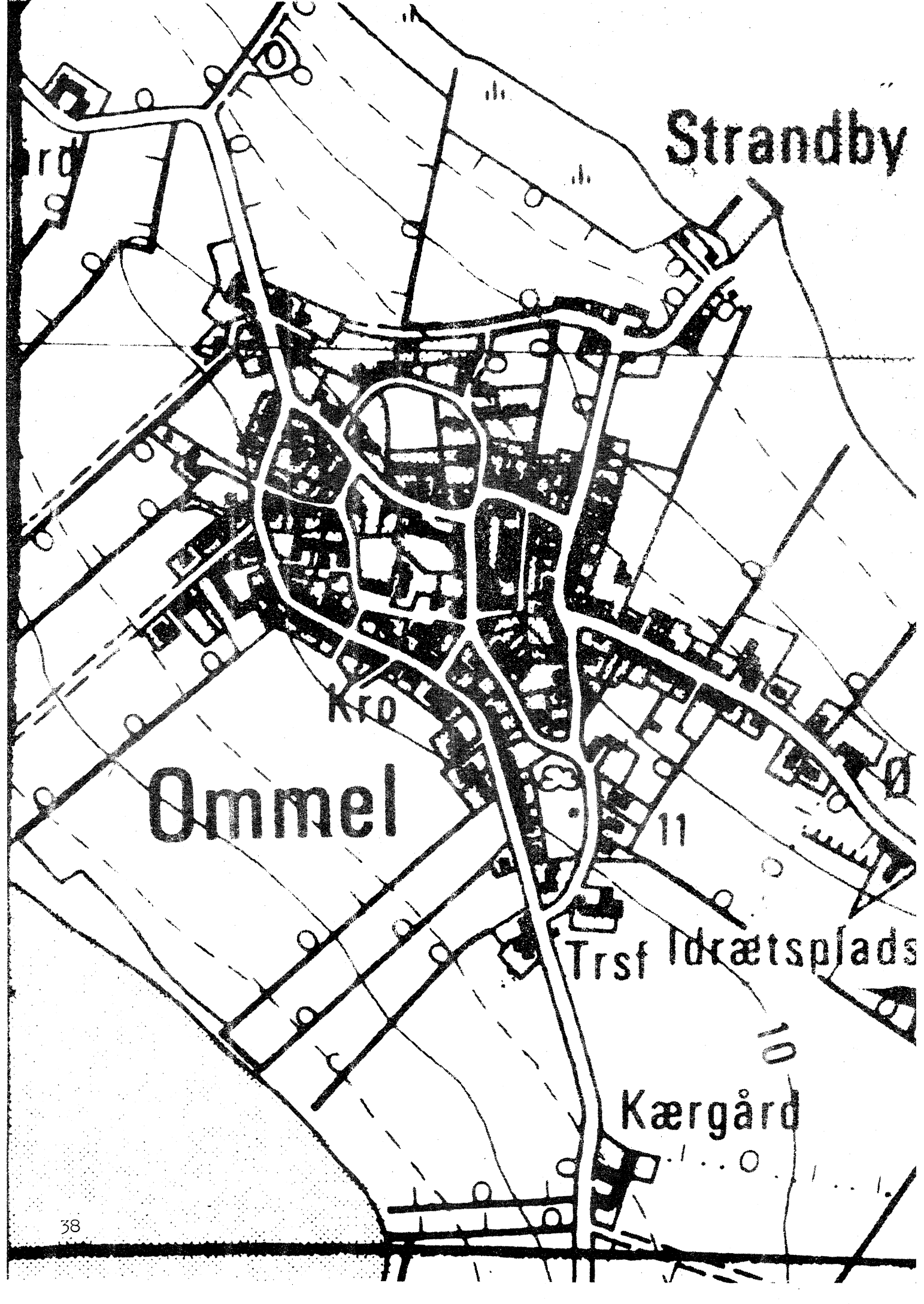
K70

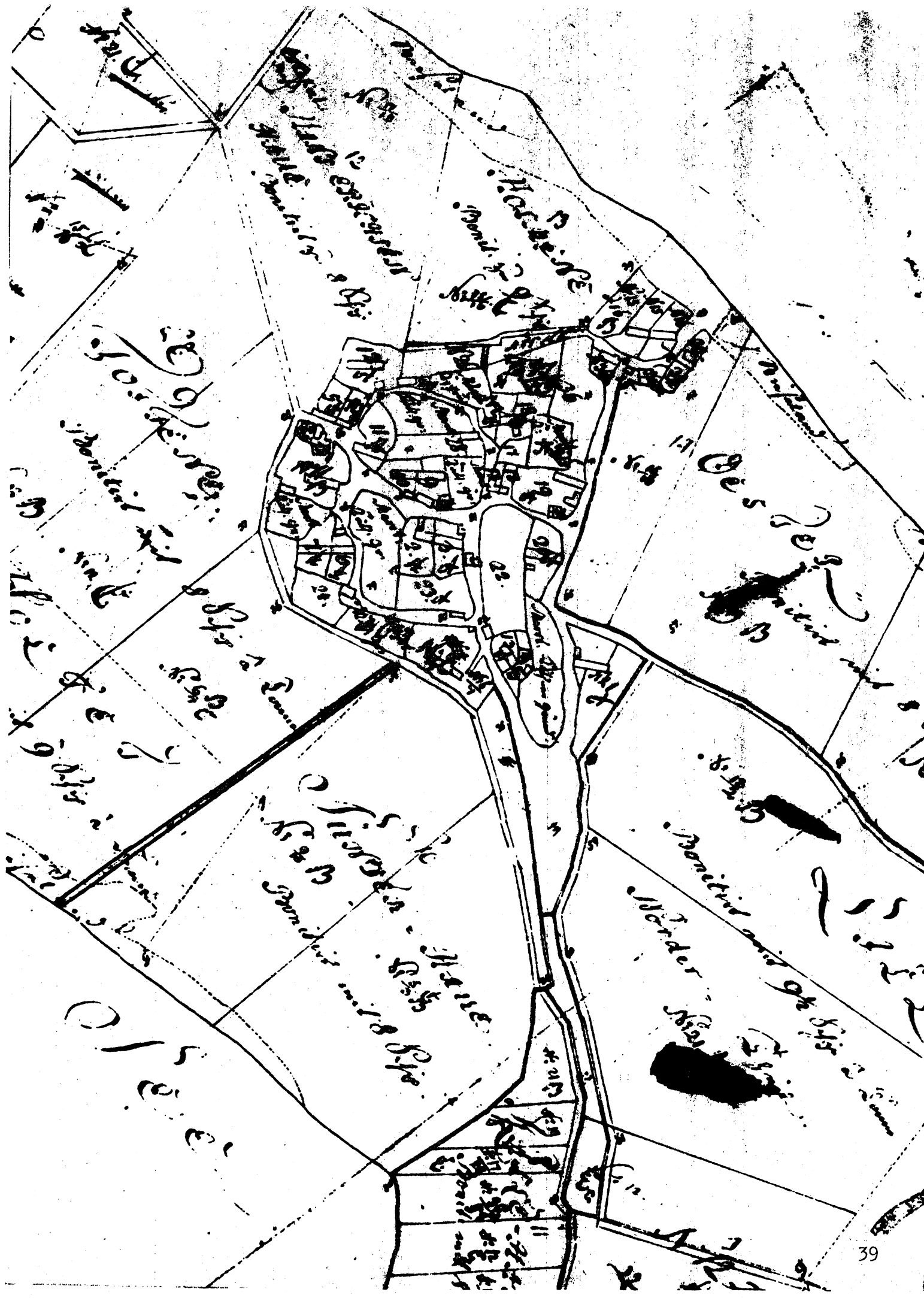
11

Trsf Idrætsplads

10

Kærgård

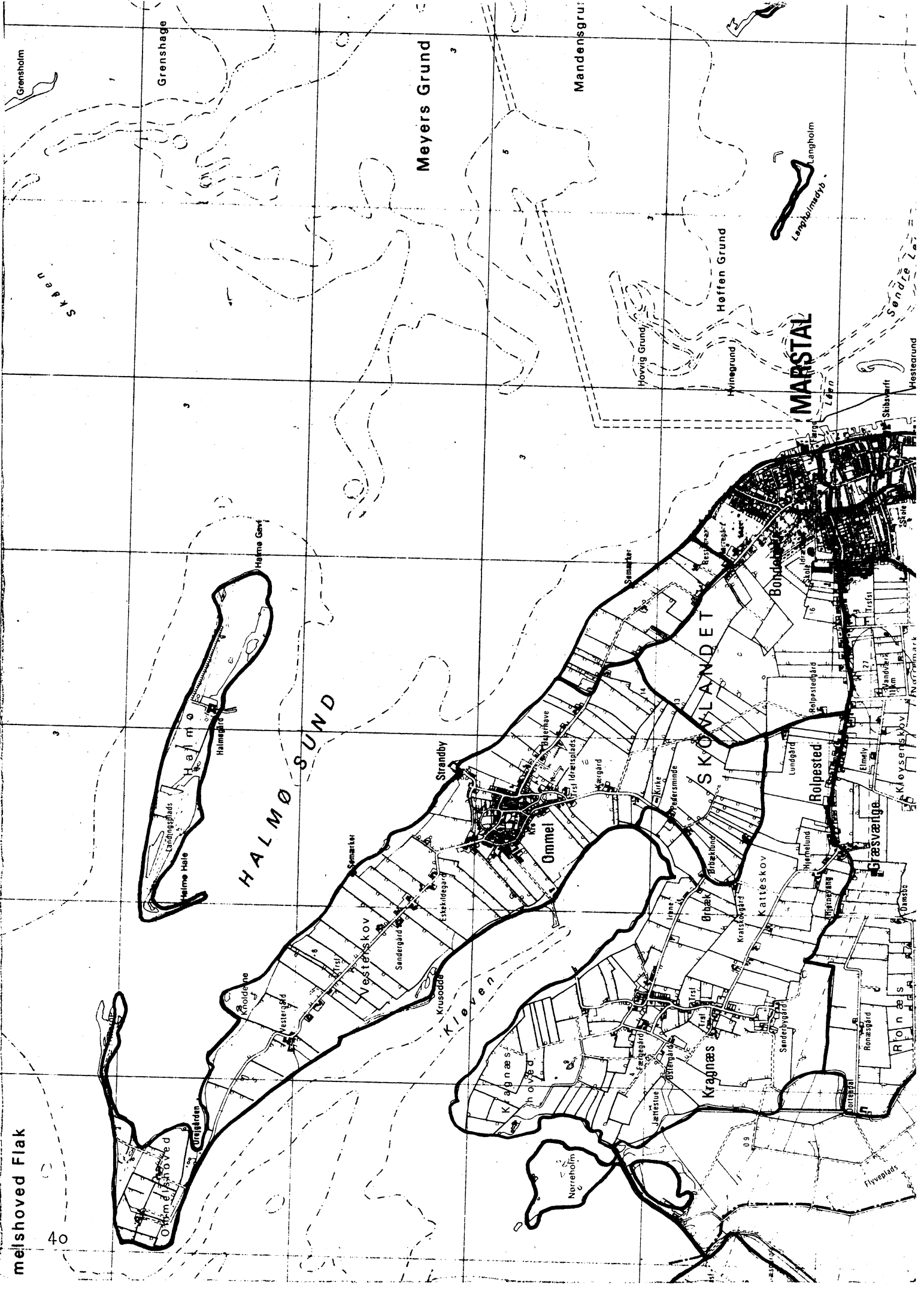

melshoved Flak

40

Grensholm

Grenshage

Meyers Grund

Mandensgru:

Langholm
Langholmmedbr.

S. K. a. u.

Høvig Grund

Høffen Grund

Hvinegrund

MARSTAL

HALMØ SUND

SKOVLANDET

Halme Hale
Løvningsplads
Halmø
Halmø Sø

Strandby

Ommel

Kragnes

Polpested

Græsvenge

Westerskov

Sendergard

Krusodde

Kragnaes

Kragnes

Kragnes

Polpested

Ronæs

Knoide

Westergård

Westerskov

Sendergard

Kragnaes

Kragnaes

Kragnaes

Kragnaes

Kragnaes

Kragnaes

Kragnaes

Kragnaes

Kragnaes

Kragnaes

Kragnaes

Kragnaes

Kragnaes

Kragnaes

Kragnaes

Kragnaes

Kragnaes

Kragnaes

